

НОВІ ЗНАХІДКИ РІДКІСНИХ СТЕПОВИХ ВИДІВ РОСЛИН У БАСЕЙНІ РІЧКИ ПОЛУЗІР'Я (ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ)

І. Шапаренко

*Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, Полтава 36000, Україна
e-mail: inna-schaparenko@yandex.ru*

У результаті флоросозологічних досліджень басейну річки Полузир'я (Полтавська область) виявлено 40 нових місцезнаходжень 16 рідкісних степових видів рослин. Серед них: 1 вид занесений до Світового Червоного списку (в тому числі до Європейського Червоного списку та Червоної книги України), 5 – до Червоної книги України, 10 – до регіонального списку. Наведено ценотичну характеристику оселищ цих видів.

Ключові слова: рідкісні види, ценопопуляції, нові оселища, охорона.

В умовах всебічного посилення антропогенного впливу на природні екосистеми особливого значення набуває проблема збереження зональних типів рослинності як осередків біорізноманітності, в тому числі їхньої раритетної складової. Особливо гостро на території Полтавської області постає проблема збереження степових екосистем, які займають найменші площі серед природної рослинності [2]. Залишки степової рослинності збереглися на схилах балок і річкових долин, на нерозораних курганах, прирічкових вододілах, плато, горбах і на межах агроценозів. Такі види господарської діяльності як випасання, викошування, випалювання, терасування викликають незворотні зміни в ценотичній структурі степу, призводять до флористичної збідненості. Реальною можливістю збереження степових фітоценозів є їхнє заповідання. Однією з необхідних умов для цього є моніторинг раритетного компонента і виявлення нових оселищ рідкісних і зникаючих видів для створення заповідних природних територій.

Метою наших досліджень було обстеження степових ділянок долини річки Полузир'я для виявлення нових оселищ рідкісних видів рослин.

Річка Полузир'я – права притока Ворскли. Бере свій початок поблизу с. Лани Диканського р-ну, далі тече по територіях Полтавського, Решетилівського та Новосанжарського р-нів Полтавської обл. Її довжина – 70 км, площа басейну – 731 км², заплава неширока (до 0,5 км), річище помірно звивисте, з численними заплавами болотами та старицями [10].

Матеріали та методи

В основу роботи покладені матеріали польових досліджень, проведених автором протягом 2010–2011 рр. на степових ділянках басейну р. Полузир'я. Дослідження проводили маршрутним методом. Експедиційні виїзди здійснювали з початку квітня по липень включно. При геоботанічному дослідженні об'єктів здійснювали описи за загальноприйнятими методиками. Окрім оригінальних досліджень, для хорологічного аналізу рідкісних видів рослин критично опрацьовані літературні дані [2–5, 7, 8] та матеріали з фондів гербарію Полтавського краєзнавчого музею (PW) і Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Назви судинних рослин подано за «Визначником...» [9].

Результати і їхнє обговорення

У результаті флоросозологічних досліджень нами виявлено нові оселища 16 рідкісних степових видів рослин (див. рисунок). Серед них: 1 вид занесений до Світового Червоного списку (в тому числі і до Європейського Червоного списку та Червоної книги України, далі по тексту позначено ***), 5 – до Червоної книги України (позначено **), 10 – до регіонального списку (*). Кількість відомих і нових місцезнаходжень виявлених рідкісних видів на території басейнів річок Ворскли та Полузір'я подано в таблиці. Нижче наводимо перелік і ценотичну характеристику виявлених оселищ:

1) ****Adonis vernalis¹** – євросибірський лісостеповий вид. В Україні трапляється в Прикарпатті, Лісостепу, Степу, Гірському Криму [6]. Як типовий лучностеповий вид спорадично поширений на залишках степів Полтавщини, в т.ч. у басейні Ворскли. У балках басейну р. Полузір'я трапляється зрідка, проте численними популяціями. Нами відзначено два нових локуси у Новосанжарському районі:

1) околиці с. Дмитренки, урочище «Балки». Ценопопуляція приурочена до верхівки крутосхилу південно-східної експозиції з ухилом 60° і займає площу 0,4 га. *Adonis vernalis* росте на заліснених схилах, де чагарниковий ярус утворюють поодинокі екземпляри *Robinia pseudoacacia* L., *Pyrus communis* L. та *Prunus spinosa* L. Трав'яний покрив відкритих ділянок представлений *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Agrimonia eupatoria* L., *Salvia nutans* L., *Thalictrum minus* L., *Medicago romanica* Prod. **Участь у травостой особин виду – 7–10% і досить висока чисельність – 150 генеративних особин на 50 м².**

2) північні околиці с. Полузір'я (покинутий хутір Шевці). Ценопопуляція займає верхівку схилу південної експозиції з ухилом 30–35°. У травостой з проєктивним покриттям 100% домінує *Elytrigia intermedia* (Host) Nevski, *Chamaecytisus austriacus* (L.) Link, *Galium verum* L. та *Asyneuma canescens* (Waldst. et Kit.) Griseb. et Schenk. Площа ценопопуляції – 0,6 га.

2) ***Aegilops cylindrica** – зникаючий напівпустельний вид на північній межі ареалу. В Україні росте у Криму, в південній частині Степу, Карпатах, Лісостепу, ізольовано – на півночі Степу [3].

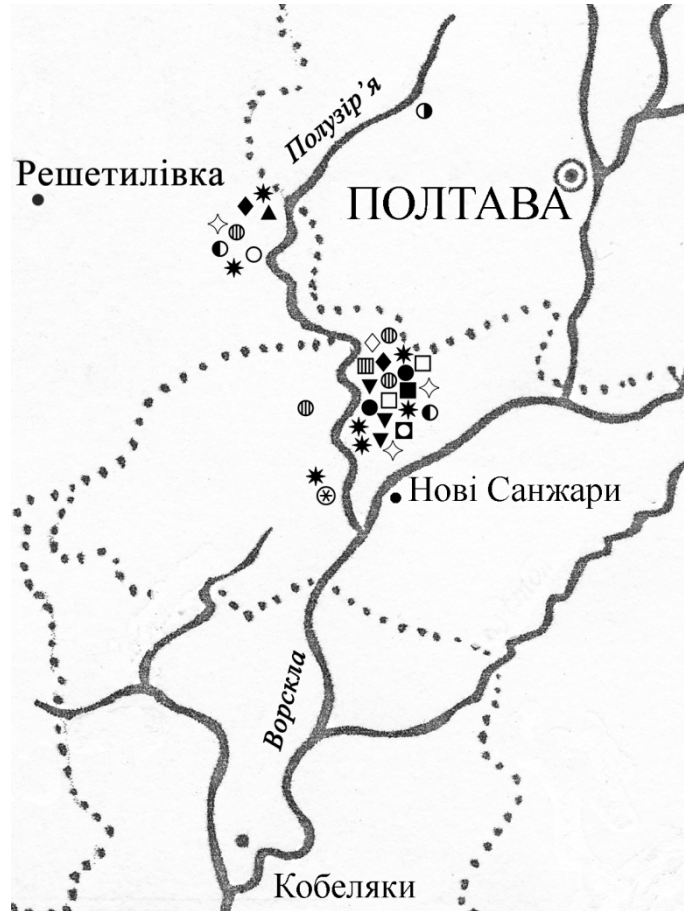
У Полтавській обл. трапляється зрідка, виключно у південній частині басейну р. Ворскли, дуже рідко – у басейні р. Полузір'я [4]. Нами відзначено нове оселище виду у східних околицях с. Полузір'я Новосанжарського р-ну. Ценопопуляція приурочена до остепнених схилів північно-східної, східної, західної експозицій з ухилом 15–20° і тягнеться смугою 70 см завширшки і 400 м завдовжки вздовж ґрунтової дороги між селами Полузір'я та Бондури. В угрупованнях із домінуванням *Aegilops cylindrica* (проєктивне покриття виду – 15–20%) співдомінантами виступають *Elytrigia repens*, *Festuca rupicola* Neuff., *Medicago romanica* та *Festuca valesiaca* Gaud. Загальна площа зайнята ценопопуляцією – 0,8 га.

3) ***Aster amelloides** – рідкісний європейсько-західно-азійський вид. В Україні трапляється в Лісостепу, Степу та у південно-лісових районах. У Полтавській обл. трапляється дуже рідко, лише в південних районах на території басейну Ворскли. Нами виявлений локус у північних околицях с. Полузір'я (покинутий хутір Шевці) на схилах південної експозиції з ухилом 30–35°. Ценотична характеристика цього оселища наводилася вище при характеристиці угруповань із домінуванням *Adonis vernalis* і *Asyneuma canescens*. Участь виду в травостой становить 5–7%. Площа виявленої ділянки – 0,05 га.

4) ***Anthemis subtinctoria** – рідкісний європейсько-передньозазійський вид. В Україні росте в Лісостепу і Степу. Спорадично трапляється у південно-східній частині області

1 Автори рідкісних видів рослин наведені у таблиці.

уздовж р. Ворскли. Нові місцезнаходження виду приурочені здебільшого до глинистих порушених ґрунтів:

Картохема оселищ рідкісних степових видів рослин у долині річки Полузир'я. Умовні позначення:
 ◆ – *Astragalus dasyanthus*, ▲ – *Astragalus dolychophyllus*, ● – *Adonis vernalis*, ▼ – *Asyneuma canescens*,
 ■ – *Aegilops cylindrica*, ▣ – *Aster amelloides*, ⊙ – *Anthemis subtinctoria*, ◇ – *Bulbocodium versicolor*, ○ –
Bellevalia sarmatica, □ – *Crocus reticulatus*, ▣ – *Hyacinthella leucophaea*, ⊙ – *Linum perenne*, ⊙ – *Melica transsilvanica*, ✧ – *Muscari neglectum*, * – *Stipa pulcherrima*, ⊕ – *Stipa capillata*.

1) Новосанжарський р-н, околиці с. Шпортьки. Залужений схил південної експозиції з ухилом 20°. Проективне покриття травостою – 60–70%. На цій ділянці домінантами виступають *Elytrigia repens*, *Anthemis subtinctoria* та *Achillea nobilis* L. Площа ценопопуляції – 30 м².

2) Новосанжарський р-н, східні околиці с. Полузир'я. Терасований схил північно-західної експозиції (біля поля). Травостій із проективним покриттям 85–90% представлений ценозами із домінуванням *Bromopsis inermis* (Leys.) Holub, *Agrimonia eupatoria*. Ценопопуляція має незначну площу – 10 м².

3) Новосанжарський р-н, околиці с. Дмитренки. Підніжжя схилу південно-східної експозиції з ухилом 60°. У рослинному покриві за участю *Anthemis subtinctoria* домінує

Poa compressa L., *Medicago romanica*, *Astragalus onobrychis* L. Проективне покриття травостою – 60–65%, *Anthemis subtinctoria* – 1–2%. Площа зайнята ценопопуляцією – 5 м².

Поширення рідкісних степових видів рослин, виявлених у басейні р. Полузир'я на території Полтавської області

Види	Кількість місцезнаходжень				
	Відомих			Нових	Всього
	ПО	БВ	БП	БП	БП
** <i>Adonis vernalis</i> L.	39	16	6	2	8
* <i>Aegilops cylindrical</i> Host	5	5	1	1	2
* <i>Anthemis subtinctoria</i> Dobroc.	20	11	7	5	12
* <i>Asyneuma canescens</i> (Waldst. et Kit.) Griseb. et Schenk	14	8	5	4	9
* <i>Aster amelloides</i> Bess.	4	4	3	1	4
*** <i>Astragalus dasyanthus</i> Pall.	19	3	2	2	4
* <i>Astragalus dolychophyllus</i> Pall.	2	1	-	1	1
* <i>Bellevalia sarmatica</i> (Pall. ex Georgi) Woronow	6	2	-	1	1
** <i>Bulbocodium versicolor</i> (Ker.-Gawl.) Spreng.	14	4	2	1	3
** <i>Crocus reticulatus</i> Stev. ex Adam	36	12	3	3	6
* <i>Hyacinthella leucophaea</i> (C. Koch) Schur	30	9	4	1	5
* <i>Linum perenne</i> L.	5	3	1	1	2
* <i>Melica transsilvanica</i> Schur	8	3	1	2	3
* <i>Muscari neglectum</i> Guss.	16	10	4	4	8
** <i>Stipa pulcherrima</i> C. Koch	4	3	1	1	2
** <i>Stipa capillata</i> L.	45	12	5	8	13

Примітки. ПО – Полтавська область, БВ – басейн Ворскли, БП – басейн р. Полузир'я.

4) Решетилівський р-н, околиці с. Левенцівка. Схил північно-західної експозиції з ухилом 50°. В угрупованні за участю *Anthemis subtinctoria* наявний чагарниковий ярус, який представлений *Ulmus suberosa* Moench. У травостої з проективним покриттям 65-70% домінує *Melica transsilvanica* та *Anthemis subtinctoria*. Співдомінантом виступає *Crinitaria villosa* (L.) Grossh. Площа ценопопуляції – 20 м².

5) Решетилівський р-н, околиці с. Андріївка. Схил західної експозиції ухилом 25°. У травостої домінує *Stipa capillata*. Проективне покриття *Anthemis subtinctoria* незначне (1–2%). Площа ценопопуляції – 10 м².

5) **Asyneuma canescens* – вразливий понтичний степовий вид на північній межі ареалу. В Україні поширений у степовій зоні, рідше – на півдні лісостепової [3]. Спорадично поширений у південно-східній частині Полтавської області, здебільшого на степових схилах басейну р. Ворскли. Нові оселища виду виявлені на типових лучностепових ділянках у Новосанжарському районі:

1) північні околиці с. Полузир'я (покинутий хутір Шевці). Ценопопуляція приурочена до ценозів, у яких росте *Adonis vernalis*. Характеристика ценозів наведена вище. Участь виду в травостої становить 7–10% зі щільністю 15 ос./м². Площа ценопопуляції – 0,4 га.

2) с. Дмитренки. Нами відзначено два локуси: перший – в урочищі «Стінка», біля кладовища, на схилі південної експозиції з ухилом 40–45°. Травостій трьох'ярусний, проективне покриття – 95%. *Asyneuma canescens* виступає у домінантному першому ярусі та має проективне покриття 7–10%. У другому ярусі домінує *Festuca rupicola* та *Salvia stepposa* Shost. Домінантом третього ярусу виступає *Hieracium pilosella* L. Площа ценопопуляції – 20 м². Другий локус відзначено в урочищі «Балки», де *Asyneuma canescens* із незначним проективним покриттям (1–2%) трапляється в угрупованнях із домінуванням *Astragalus dasyanthus*.

3) околиці с. Бридуни (покинутий хутір Гергелі). Ценопопуляція займає схил південно-західної експозиції з ухилом 45–50°. У травостої домінує *Asyneuma canescens*, її проективне покриття становить 20–25%, при загальному – 95–100%. Співдомінанта-

ми виступають *Agrimonia eupatoria*, *Bromopsis inermis*. Площа виявленої ценопопуляції становить 0,1 га.

4) околиці с. Судівка, урочище «Байрак». Нами відзначена численна ценопопуляція площею 0,2 га. Вона приурочена до верхівки схилу південно-східної експозиції з ухилом 40-45°. Проективне покриття травостою – 100%, особин виду – 10–15%. Трав'яний покрив представлений ценозами з домінуванням *Stipa capillata*, *Festuca rupicola*, *Falcaria vulgaris* Bernh.

6) ****Astragalus dasyanthus* – рідкісний балкансько-понтичний диз'юнктивно-ареальний вид. В Україні росте в межах Лісостепу і півночі Степу, рідше – на півдні Степу та в Криму [13]. У Полтавській обл. поширений спорадично, на степових ділянках басейну р. Ворскли – дуже рідко. Нами виявлено два нових локалітети на схилах балок у двох районах:

1) Новосанжарський р-н, околиці с. Дмитренки, урочище «Балки». В урочищі представлена численна ценопопуляція, що займає площу близько 6 га. Вона приурочена до системи балок південно-східної, південно-західної експозицій з ухилом 30–40°. У рослинному покриві із загальним проективним покриттям 80% домінантами виступають *Koeleria cristata* (L.) Pers., *Festuca rupicola*, *Salvia nutans*, *Achillea submillefolium* Klok. et Krytzka, у нижньому ярусі домінують *Hieracium pilosella* та *Teucrium chamaedrys* L. Проективне покриття *Astragalus dasyanthus* – 10–15%, щільність – 24 ос./м².

2) Решетилівський р-н, околиці с. Левенцівка. Нами відзначено три локуси: а) південні околиці, верхівка крутосхилу північної експозиції з ухилом 40-45°. Угрупування за участю *Astragalus dasyanthus* приурочені до зарослих чагарниками та відкритих ділянок. Чагарниковий ярус утворює *Ulmus suberosa*. Проективне покриття трав'яного покриву – 80–85% із домінуванням *Festuca rupicola*, *Verbascum lychnitis* L. та *Crinita riavillosa*. Проективне покриття *Astragalus dasyanthus* – 2–3%. Площа ценопопуляції – 0,04 га, зі щільністю – 2 ос./м². За даними наших досліджень популяція має регресуючий стан, оскільки вона представлена тільки генеративними особинами, плоди яких пошкоджені гусеницями метеликів із родини Голуб'янок (*Lycaenidae*).

б) північні околиці, схил північно-західної експозиції з ухилом 40°. В угрупованні з домінуванням *Stipa capillata*, яка має проективне покриття 80%, *Astragalus dasyanthus* трапляється поодинокі, всі насінневі зачатки виявлених генеративних екземплярів пошкоджені.

в) неподалік від попереднього локусу (за 150 м) на терасованих схилах з ухилом 10–15° із домінуванням у травостої *Poa angustifolia* L., *Euphorbia stepposa* Zoz, *Salvia stepposa*, *Stachys recta* L. Проективне покриття трав'яного покриву – 95–100%, *Astragalus dasyanthus* – 1%. Як і в попередніх оселищах, виявлено тільки генеративні особини з пошкодженим насінням.

На нашу думку, виявлена ценопопуляція в околицях с. Левенцівка перебуває у стадії деградації та на межі зникнення в результаті експансії деревної рослинності й знищення насіння шкідником.

7) **Astragalus dolychophyllus* – зникаючий понтично-казахстанський степовий вид на північній межі ареалу. В Україні росте у Степовій зоні та у Криму [1]. Цей вид трапляється дуже рідко на території Полтавської обл. на схилах р. Кобелячок (права притока Ворскли) [1]. Нами виявлений новий локалітет в околицях с. Левенцівка Решетилівського р-ну. Ценопопуляція приурочена до середини схилу північної експозиції з ухилом 40–45°; другий фрагмент – до схилу північно-західної експозиції біля глиняного яру. Трав'яний

покрив трьох'ярусний, представлений ценозами з домінуванням *Stipa capillata*, *Crinitaria vilosa*, *Bromopsis inermis*, *Festuca rupicola*, *Medicago romanica*. Проективне покриття травостою – 75–80%, особин виду – 3–5%. Ценопопуляція *Astragalus dolychophyllus* займає площу 0,1 га.

8) ***Bellevaia sarmatica** – вразливий понтичний степовий вид на північній межі ареалу. В Україні трапляється у степовій зоні, на півдні Лісостепової та у рівнинному Криму [11]. На Полтавщині трапляється зрідка, на території басейну Ворскли – дуже рідко [4]. Нами вперше виявлено ценопопуляцію на території басейну р. Полузір'я в Решетилівському р-ні, с. Левенцівка. Вона приурочена до середини крутосхилу північної експозиції з ухилом 45°. Травостій трьох'ярусний з проективним покриттям 95%, участь особин виду – 2–3%. В угрупованнях за участю *Bellevaia sarmatica* домінує *Bromopsis inermis*, *Festuca rupicola*, *Festuca valesiaca* та *Poa angustifolia*. Площа ценопопуляції – 50 м².

9) ****Bulbocodium versicolor** – рідкісний понтичний європейський вид, причорноморсько-прикаспійський ендемік. В Україні трапляється в Лісостепу та Степу [12]. У Полтавській обл. вид поширений спорадично, на степових схилах у басейні р. Ворскла – дуже рідко [8]. Нами відзначено одне нове оселище виду в Новосанжарському р-ні у північних околицях с. Полузір'я (покинутий хутір Шевці) біля Моргунової криниці. Ценопопуляція виявлена біля підніжжя схилу на плескатій ділянці та займає площу 40 м². Травостій із проективним покриттям 100% – чітко диференційований на три яруси. У першому ярусі домінує *Elytrigia repens*, *Bromopsis inermis*, *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth; у другому – *Galium verum*, *Medicago romanica*, *Festuca rupicola* та *Poa angustifolia*. У третьому ярусі домінантом виступає *Fragaria viridis* Duch. Щільність – 28 ос./м².

10) ****Crocus reticulatus** – рідкісний субсередземноморський понтичний вид, причорноморський ендемік. В Україні трапляється в Лівобережному і Правобережному Лісостепу, Степу [12]. На Полтавщині трапляється досить часто, в басейні Ворскли оселища виду приурочені до типових лучностепових ділянок. Нами виявлено три нових місцезнаходження виду в Новосанжарському р-ні:

1) східні околиці с. Полузір'я (між селами Полузір'я та Бондури), урочище «Лиса гора». Ценопопуляція приурочена до схилів південно-східної експозиції з ухилом 25–30%. Травостій утворюють *Festuca rupicola*, *Poa angustifolia*, *Filipendula vulgaris* Moench, *Galium verum*, *Veronica austriaca* L. Загальна площа ценопопуляції близько 2 га із щільністю 31 ос./м². Інший фрагмент представлений вузькою смугою (близько 400 м завдовжки), яка тягнеться по підніжжю схилу.

2) північні околиці с. Полузір'я (покинутий хутір Шевці). Ценопопуляція *Crocus reticulatus* росте біля підніжжя схилу південно-східної експозиції з ухилом 40°. В угрупованнях домінує *Elytrigia repens*, *Koeleria cristata*, *Galium verum*, *Medicago romanica* та значна участь *Fragaria viridis* (40–50%). Проективне покриття травостою – 100%, участь *Crocus reticulatus* – 1%. На 10 м² ми відзначили лише 11 генеративних екземплярів.

3) околиці с. Дмитренки, урочище «Балки», біля Панченківського ставка. Лучно-степовий схил південної експозиції з ухилом 15–20°. У трав'яному покриві домінує *Poa angustifolia*, *Festuca rupicola*, *Galium verum*, *Medicago romanica*. Площа ценопопуляції близько 5 га, найбільша концентрація особин біля підніжжя – 25 ос./м², на верхівці схилу *Crocus reticulatus* росте на заліснених ділянках і має нижчу щільність – 12 ос./м². Територія зазнає значного антропогенного впливу у вигляді весняного палу під час квітання.

11) ***Hyacinthella leucophaea** – рідкісний понтичний вид, північно-причорноморський ендемік. В Україні трапляється у Степу, на півдні Лісостепу; в Криму – дуже рідко [11]. У

Полтавській обл. трапляється спорадично, в басейні р. Ворскла – зрідка у степових ценозах на схилах балок [3]. Нами було виявлено два локуси цього виду в околицях с. Дмитренки Новосанжарського р-ну, урочище «Балки». Перший фрагмент приурочений до середини крутосхилу південно-східної експозиції з ухилом 60°. У травостой домінує *Elytrigia repens* та *intermedia*, *Salvia nutans*, *Festuca rupicola*. Проективне покриття особин виду – 3–5% (при загальному – 85%), щільність – 128 ос./м².

Другий фрагмент росте за 700 м від першого на залісненому схилі південної експозиції з ухилом 20°. Деревний ярус представлений *Robinia pseudoacacia*, поодинокі *Acer campestre* L., *Acer negundo* L., *Elaeagnus angustifolia* L. Трав'яний покрив розріджений із домінуванням *Elytrigia repens*, *Festuca rupicola*. Площа ценопопуляції – 6 м², із щільністю – 22 ос./м².

12) **Linum perenne* – рідкісний європейсько-середземноморський степовий вид. В Україні трапляється на півдні Полісся, в Лісостепу і Степу. На Полтавщині трапляється зрідка, переважно у південно-східних районах області в басейні Ворскли [3]. Нами виявлено нове оселище в Полтавському р-ні на території ботанічного заказника «Рожаївський». Даний локалітет приурочений до середньої частини схилу південно-східної експозиції з ухилом 20°. У трав'яному покриві домінантами виступають *Salvia nutans*, *Festuca rupicola*, *Genista tinctoria* L. Проективне покриття особин виду – 5–7% (при загальному – 85–90%). Щільність ценопопуляції – 5 ос./м².

13) **Melica transsilvanica* – рідкісний європейсько-західноазійський степовий вид. В Україні росте в Лісостепу, Степу, Гірському Криму, Закарпатті. У Полтавській обл. трапляється зрідка, виключно у південно-східній частині басейну р. Ворскли, дуже рідко – в басейні р. Полузир'я [3, 5]. Нами відзначено два нових локалітети:

1) Новосанжарський р-н, с. Дмитренки, урочище «Стінка». Вид росте у середній частині схилу східної експозиції з ухилом 40°. Травостій трьох'ярусний, проективне покриття – 95%. Домінантами виступають *Asyneuma canescens*, *Festuca rupicola* та *Salvia stepposa*. У третьому ярусі домінує *Hieracium pilosella*. Площа ценопопуляції – 6 м².

2) Решетилівський р-н, с. Левенцівка. Відзначено два фрагменти: перший – на схилі північно-західної експозиції з ухилом 50°. В угрупованні за участю *Melica transsilvanica* наявний чагарниковий ярус, який представлений поодинокими екземплярами *Ulmus suberosa*. У травостой домінує *Koeleria cristata*, *Anthemis subtinctoria*, *Medicago romanica*. Співдомінантом виступає *Crinitaria villosa*. Проективне покриття травостою – 65–70%, участь *Melica transsilvanica* – 10–15%. Площа ценопопуляції – 15 м².

Другий фрагмент приурочений до основи схилу північної експозиції з ухилом 45°. У травостой з проективним покриттям 95% домінує *Bromopsis inermis*, *Elytrigia intermedia*, *Poa angustifolia*, *Festuca rupicola*. Участь у травостой особин виду становить 2–3%, площа ценопопуляції – 20 м².

14) **Muscari neglectum* – рідкісний європейсько-середземноморський степовий вид. В Україні трапляється в Закарпатті, Лісостепу, Степу і Криму. На степових схилах Полтавської області поширений спорадично, більшість оселищ відзначено на території басейну Ворскли [3]. У басейні річки Полузир'я нові місцезнаходження виявлені:

1) Новосанжарський р-н, околиці с. Бондури, на схилі північної експозиції з ухилом 15–20°. У складі угруповань за участю *Muscari neglectum* наявний чагарниковий ярус, який представлений поодинокими екземплярами *Elaeagnus angustifolia* та *Pyrus communis*. Травостій трьох'ярусний із проективним покриттям 85–90%. У першому ярусі домінують *Bromopsis inermis* і *Silene chlorantha* (Willd.) Ehrh., у другому – *Medicago romanica*, *Euphor-*

bia stepposa, *Festuca rupicola*. У третьому ярусі домінантом виступає *Hieracium pilosella*. Участь особин виду у травостої становить 10–12%. Площа ценопопуляції – 2 га, щільність – 27 ос./м². Дана територія зазнає антропогенного впливу у вигляді весняного палу.

2) Новосанжарський р-н, околиці с. Судівка, урочище «Байрак». Угруповання за участю *Muscari neglectum* приурочене до верхівки схилу південно-східної експозиції з ухилом 40°. Травостій із проєктивним покриттям 100% диференційований на три яруси. У першому ярусі домінують *Stipa capillata*, *Falcaria vulgaris* та *Asyneuma canescens*; у другому – *Festuca rupicola*, *Poa angustifolia*. Домінантом у третьому ярусі виступає *Fragaria viridis*. Площа ценопопуляції – 60 м².

3) Новосанжарський р-н, с. Дмитренки, урочище «Балки», підніжжя схилу східної експозиції. Трав'яний покрив формують *Elytrigia repens*, *Agrimonia eupatoria*, *Salvia nutans*, *Medicago romanica*. Проєктивне покриття травостою – 95%, участь *Muscari neglectum* – 2%. Площа ценопопуляції – 40 м².

4) Решетилівський р-н, околиці с. Левенцівка. Залишки весняної синузії виявлено на схилі за участю *Astragalus dolychophyllus*, детальна характеристика цієї ділянки наведена вище.

15) *****Stipa pulcherrima*** – рідкісний євразійський степовий вид на північній межі ареалу. В Україні поширений у Донецькому Лісостепу та Криму, зрідка в інших районах Степу і Лісостепу, є ізольовані місцезнаходження в Закарпатті. На території Полтавської обл. трапляється дуже рідко, переважна більшість виявлених локалітетів – у басейні Ворскли [3]. Нами відзначено нове оселище у Новосанжарському районі в околицях с. Лелюхівка (схил зліва від автодороги між селами Судівка та Лелюхівка). Угруповання з домінуванням *Stipa pulcherrima* приурочене до верхівки схилу західної експозиції з ухилом 40°. Проєктивне покриття травостою – 95%, *Stipa pulcherrima* – 80%. Також у травостої беруть участь *Stipa capillata*, *Festuca valesiaca*, *Hieracium pilosella*, *Hierochloe repens* (Host) Beauv., *Agropyron pectinatum* (Vieb) Beauv. Площа ценопопуляції – 1,2 га, вона є однією з найчисленніших на території Полтавської обл.

16) *****Stipa capillata*** – рідкісний палеарктичний степовий вид. В Україні трапляється в Лісостепу, Степу, передгір'ях Криму, Поліссі. На Полтавщині трапляється досить часто по всій території області. Нами відзначено нові оселища цього виду на території Новосанжарського р-ну:

1) околиці с. Бондури, плеската ділянка схилу північно-східної експозиції, з кутом нахилу 15–20°. Проєктивне покриття травостою – 65–70% (*Stipa capillata* – 40–45%). Також у травостої беруть участь *Bromopsis inermis*, *Jurinea arachnoidea* Bunge, *Medicago romanica*, *Hieracium pilosella*. Площа виявленої ценопопуляції – 0,8 га.

2) околиці с. Дмитренки, на схилах південної, південно-східної та західної орієнтації. Місцями утворює монодомінантні угруповання.

3) околиці с. Бридуни (покинутий хутір Гергелі). Виявлено на схилі південно-західної експозиції з ухилом 45°. У рослинному покриві домінують *Stipa capillata*, *Bromopsis inermis*, *Poa angustifolia*, *Euphorbia stepposa*, *Salvia stepposa*. Проєктивне покриття травостою – 95–100%. Площа виявленого локусу становить 30 м².

4) околиці с. Судівка, урочище «Байрак». Нами відзначена ценопопуляція площею 40 м², яка приурочена до верхівки схилу південно-східної експозиції з ухилом 40–45°. Проєктивне покриття травостою – 100%, особин виду – 10–15%. Трав'яний покрив представлений ценозами з домінуванням *Asyneuma canescens*, *Festuca rupicola*, *Falcaria vulgaris*.

5) околиці с. Полузір'я (покинутий хутір Шевці). Ценопопуляція площею 10 м² приурочена до верхівки схилу південної експозиції з ухилом 30–35°. Детальну

характеристику оселища наведено при описі ценозів із домінуванням *Asyneuma canescens* та *Aster amelloides*.

6) околиці с. Лелюхівка. Дана ценопопуляція росте в угрупованні з домінуванням *Stipa pulcherrima*, характеристику оселища наведено вище. Проективне покриття особин виду – 10%. Площа ценопопуляції – 40 м².

Також нові оселища *Stipa capillata* виявлено в Решетилівському р-ні:

7) с. Левенцівка, схил північної експозиції з ухилом 40–45°. Проективне покриття *Stipa capillata* – 50% (при загальному 95%). Співдомінантом у першому ярусі виступає *Bromopsis inermis*, у другому – співдомінують *Koeleria cristata* та *Festuca valesiaca*. Ценопопуляція займає площу 0,1 га.

8) околиці с. Андріївка (зліва від автодороги між селами Левенцівка й Андріївка). *Stipa capillata* утворює монодомінантні угруповання площею понад 2 га на схилі західної експозиції з ухилом 25–30°.

За результатами проведених досліджень, у басейні річки Полузір'я нами виявлено 40 нових оселищ 16 рідкісних степових видів рослин. Найбільш цінними знахідками (по 1 оселищу) є південні види, що ростуть на північній межі ареалу, зокрема *Astragalus dolychophyllus*, *Bellevalia sarmatica*, *Aegilops cylindrica* та *Aster amelloides*, серед яких два останніх відзначено виключно на степових ділянках басейну Ворскли. Серед рідкісних ефемероїдів дуже рідко трапляються на досліджуваній території, як і в басейні р. Ворскли, такі види, як *Bulbocodium versicolor* та *Bellevalia sarmatica*. Найбільшу кількість нових оселищ виявлено для *Stipa capillata*, *Anthemis subtinctoria*, *Asyneuma canescens* та *Muscari neglectum*.

Найвища концентрація рідкісних степових видів відзначена в урочищі «Балки» в околицях с. Дмитренки Новосанжарського р-ну. На степових схилах цієї території відзначено 8 рідкісних видів, серед яких найчисленнішу ценопопуляцію в басейні Ворскли утворює *Astragalus dasyanthus*. Унікальність степових ділянок в околицях с. Левенцівка Решетилівського району визначає 6 рідкісних видів, у т.ч. погранично-ареальні *Astragalus dolychophyllus* та *Bellevalia sarmatica*, які вперше виявлено на степових схилах басейну р. Полузір'я.

Враховуючи флористичну різноманітність, високу соцологічну репрезентативність вказаних ділянок, з метою збереження популяцій рідкісних і зникаючих видів рослин на території цих балок доцільно створити ботанічні заказники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Байрак О. М., Шевель І. М., Грицай І. А. та ін. Ботанічний заказник „Драбинівка”. Полтава: Верстка, 2006. 176 с.
2. Байрак О. М. Еталони степів ХХІ століття: продовження традицій В.В. Докучаєва на Полтавщині // В.В. Докучаєв і Полтавщина: факти, документи, бібліографія. Полтава: Верстка, 2007. С. 154–166.
3. Байрак О. М., Стецюк Н. О. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини. Полтава: Верстка, 2005. 248 с.
4. Байрак О. М., Шапаренко І. Є. Роль біоцентрів Ворсклянського екокоридору у поширенні та збереженні рідкісних видів рослин зональних екосистем (у межах Полтавської області) // Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження глобальної стратегії збереження рослин: матер. міжнар. конф. К.: Альтерпрес, 2010. С. 57–61.
5. Гомля Л. М., Давидов Д. А. Флора вищих судинних рослин Полтавського району. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс»», 2008. 212 с.
6. Екофлора України / За ред. Я.П. Дідух (відпов ред.), Р.І. Бурда., С.М. Зиман та ін. К.: Фітосоціоцентр, 2004. Т. 2. 480 с.

7. *Криворучко Т. В.* Особливості поширення, вікові спектри та морфологічні показники ценопопуляцій *Crocusreticulatus* Stev. ex Adams у Лівобережному Придніпров'ї // Зб. наук. праць Полтав. держ. пед. ун-ту імені В.Г.Короленка. Сер. Екологія. Біол. науки. Вип. 5 (52). Полтава, 2006. С. 151–159.
8. *Криворучко Т. В.* Особливості поширення, вікові спектри та морфологічні показники ценопопуляцій *Bulbocodium versicolor* (Ker.-Gawl.) Spreng деяких заповідних територій Полтавської області // Зб. наук. праць Полтав. держ. пед. ун-ту імені В.Г.Короленка. Сер. Екологія. Біол. науки. Вип. 4 (43). Полтава, 2005. С. 45–52.
9. Определитель высших растений Украины / Д.Н. Доброчаева, М.И. Котов, Ю.Н. Прокудин и др. / Отв. ред. Ю.Н. Прокудин. К., 1987. 548 с.
10. Полтавщина: енциклопед. довідник / За ред. А.В. Кудрицького. К.: УЕ, 1992. 1024 с.
11. Флора УРСР. Т. 3. К.: Вид-во АН УРСР, 1950. 426 с.
12. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 912 с.
13. *Чопик В. И.* Редкие и исчезающие растения Украины. К.: Наук. думка, 1978. 216 с.

Стаття: надійшла до редакції 05.12.11

доопрацьована 09.02.12

прийнята до друку 22.02.12

NEW FINDINGS OF RARE STEPPE PLANTS SPECIES IN THE RIVER POLUSIRYA CATCHMENT (WITHIN THE POLTAVA REGION)

I. Shaparenko

*V.G. Korolenko National Pedagogical University of Poltava
2, Ostrogradskyi St., Poltava 36000, Ukraine
e-mail: inna-schaparenko@yandex.ru*

As the result of floristic studies in the river Polusirya catchment (within the Poltava region) were 40 new sites of 16 rare steppe plants species have been found. One of these species is listed on the World Red list (as well as on European Red list and the Red Book of Ukraine), 5 are included in the Red Book of Ukraine species, 10 species need protection at regional level. Some coenotic characteristic of habitats are given.

Keywords: rare species, coenopopulations, new localities, protection.

НОВЫЕ НАХОДКИ РЕДКИХ СТЕПНЫХ ВИДОВ РАСТЕНИЙ В БАССЕЙНЕ РЕКИ ПОЛУЗОРЬЕ (ПОЛТАВСКАЯ ОБЛАСТЬ)

И. Шапаренко

*Полтавский национальный педагогический университет
имени В. Г. Короленко
ул. Остроградского, 2, Полтава 36000, Украина
e-mail: inna-schaparenko@yandex.ru*

В результате исследований бассейна реки Полужорье (Полтавская обл.) обнаружены 40 новых местонахождений 16 редких степных видов растений. Среди них: 1 вид включен в Мировой Красный список (в том числе в Европейский Красный список и Красную книгу Украины), 5 – в Красную книгу Украины, 10 – охраняются на региональном уровне. Приведена ценотическая характеристика местонахождений этих видов.

Ключевые слова: редкие виды, ценопопуляции, новые местонахождения, охрана.